

Bizans İstanbulu Çalışmaları

Elif KESER KAYAALP*

KONSTANTINOPOLIS, M.S. 324 yılında Konstantinus tarafından Bizantion şehri üzerine, Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti olarak kurulmuş ve kısa süreli Latin egemenliği dışında, Osmanlıların 1453'teki fethine kadar Bizans İmparatorluğu'nun başkentliğini yapmıştır. Kuruluşundan itibaren "İkinci Roma" ve "Yeni Roma" gibi isimlerle anılarak bu tarihi başkentle karşılaştırılmış¹ ve V. yüzyılda doğu Akdeniz'in en önemli şehri haline gelmiştir. Bin yılı aşkın tarihinde, Bizans İmparatorluğu egemenliği altındaki topraklar radikal şekilde değişse de, Konstantinopolis bu imparatorluğun idari ve dinî merkezi olmayı sürdürmüştür.

Buna karşılık, Bizans İmparatorluğu ve onun başkenti akademik anlamda hak ettiği ilgiyi uzun süre görmemiş, Konstantinopolis esrarengiz bir şehir imajına bürünmüştür. Bizans çalışmalarında ciddi anlamda bir uyanış ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısında Bizans konusunda ciddi çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Türkiye'de ise politik ve ideolojik nedenlerle bu daha da ertelenmiştir.² Günümüzde uluslararası ve çok yönlü bir Bizans çalışmaları disiplininin söz etmek mümkündür³ ve Türk araştırmacılar bu disiplinin önemli bir parçası olmaya başlamışlardır.

Konstantinopolis doğal olarak Bizans çalışmalarında önemli bir yere sahip olmuş, metinler, arkeoloji ve ayakta duran yapılar yardımıyla şehrin tarihi ve dokusu anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu makale, çok farklı açılardan ele alınabi-

* Dr., Wolfson Koleji, Oxford Üniversitesi. Türk Kültür Vakfı Bursiyeri

1 İki şehrin karşılaştırılması 2011'de çıkacak bir kitabın konusu olmuştur: Lucy Grig ve Gavin Kelly (der.), *Two Romes: From Rome to Constantinople*, New York: Oxford University Press, 2011.

2 Nevra Necipoğlu, "Türkiye'de Bizans Tarihçiliğinin Dünü, Bugünü ve Sorunları", *Toplumsal Tarih*, 2003, sy. 112, s. 72-77.

3 Disiplinin şu andaki durumu ve kısa tarihi için: Elizabeth Jeffreys, "Byzantine Studies as an academic discipline", *The Oxford Handbook of Byzantine Studies*, Elizabeth Jeffreys, John Haldon ve Robin Cormack (der.), New York: Oxford University Press, 2008, s. 3-20. Aynı kitapta: Cecily Hennessy, "Topography of Constantinople", s. 202-19, Bizans İstanbulu topografyası ve bu konu üzerine kaynakça için iyi bir başlangıç okuması sunmaktadır.

lecek olan Bizans İstanbulu'nun topografyasını ve sosyo-ekonomik yapısını ele alan çalışmalara odaklanmaktadır. Burada, bu konularda yazılmış tüm eserlerden bahsetme imkanı yoktur. Önce kronolojik sırayla bu alanın öncülüğünü yapan çalışmalar tanıtılmış, daha sonra şehrin fiziksel ve sosyo-ekonomik topografyasını oluşturan unsurlara kategorik olarak yaklaşılmış ve bunlar üzerine yapılmış belli başlı yayınlardan bahsedilmiştir. Yayınlar yurtiçinde ve yurtdışında yapılanlar olarak ayrılmamış, ancak okurun bunlar arasındaki tarih, metodoloji ve konu farklılıklarını görmesi amaçlanmıştır.

Bizans dönemi sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentliğini yapan İstanbul, günümüzde de Türkiye'nin ekonomi, kültür ve sanat merkezi olmayı sürdürmektedir. Bu yoğun bir şekilde ikamet edilmiş şehirde, uzun süre ihmal edilmiş ve kalıntıları yağmalanmış geçmiş bir uygarlığı anlamak adına arkeoloji çok önemli bir rol oynamaktadır ve bu makalede arkeolojik kazılara kaçınılmaz olarak değinilmiştir. İstanbul'un Bizans geçmişi pek çok seyyahın betimlemelerine konu olmuştur.⁴ Bunun dışında seyyahların verdiği bilgiler Bizans İstanbulu'nun geçmiş dönemlerdeki algılanışını görmek ve günümüze ulaşmamış yapılar hakkında bilgi edinmek açısından oldukça değerli olmakla beraber çoğu bu makalenin kapsamı dışında tutulmuştur.

Konstantinopolis topografyasının araştırılması ile ilgili ilk ciddi çalışma, Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılmıştır. Fransız kralı François I. Valois ve Kanuni Sultan Süleyman arasındaki askerî ittifak, Fransızlara İstanbul'un kapılarını açmış, François bu ittifaktan kültürel anlamda yararlanmıştır. Pierre Gilles'i (ya da yayınlarda kullandığı adıyla Petrus Gyllius'u) şehrin antik kalıntılarını belgelemek ve tarihini yazmak üzere İstanbul'a göndermiştir. Pierre Gilles'in (1490-1555) araştırması ölümünden sonra 1561'de basılmıştır.⁵ Gilles, Konstantinopolis'te yaptığı gözlemleri antik kaynaklarla birleştirerek çeşitli yapıların yerleri ile ilgili tespitlerde bulunmuştur. Bu tespitlerin bir kısmı yanlış olsa da, Gilles'in kitabı özellikle Osmanlıların Bizans eserlerine karşı tavrı ve o zaman hâlâ ayakta olan, ancak günümüzde yok olmuş eserlerle ilgili olarak Gilles'in kitabı önemli bilgiler vermektedir ve bir başvuru kaynağı olma özelliğini korumaktadır.

1680'de Du Cange şehrin planı ve yapıları ile ilgili önemli bir kitap yayımlamıştır.⁶ Şehre hiç ayak basmamasına rağmen, Du Cange yazılı kaynaklardan

4 Jean Ebersolt, *Constantinople byzantine et les voyageurs du Levant*, Paris: E. Leroux, 1918. Bu kitap aynı adla yeniden basılmıştır (Londra: Pindar Press, 1986) ve yakın zamanda Türkçeye çevrilmiştir: Jean Ebersolt, çev. İlhan Arda, *Bizans İstanbulu ve Doğu Seyyahları*, İstanbul: Pera Turizm Yayınları, 1996.

5 Petrus Gyllius, *De Topographia Constantinopoleos et de Illius Antiquitatibus Libri Quatuor*, Lyon, 1561.

6 Charles Du Fresne Du Cagne, *Constantinopolis Christiana: Seu Descriptio Urbis Constantinopolitanae*, Paris, 1680.

yola çıkararak önemli keşiflerde bulunmuştur. Bu iki önemli yayından sonra uzun süre şehir hakkında ciddi bir çalışma yapılmamıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Bizans İmparatorluğu'na ilginin başlamasıyla Konstantinopolis de yeniden gündeme gelmiştir. Bu dönemde, Robert Koleji'nde tarih öğretmenliği yapan Alexander van Millingen'in çalışmaları özellikle kayda değerdir. Van Millingen, surlar üzerine olan kitabında şehir duvarlarının geçirdiği evreleri belirtirken, şehrin kapıları ve limanları ile ilgili de detaylı bilgiler vermektedir. Aynı kitapta detaylı haritalar üzerinde yazıtların yerlerini işaretlemiş ve Hebdamon üzerine kısa bir bölüm yazmıştır.⁷ Van Millingen'nin kiliseler üzerine olan kitabı özellikle eski fotoğrafları nedeniyle hâlâ önemli bir başvuru kaynağıdır.⁸ Aynı dönemlerde Pargoire şehrin erken dönem kiliselerini incelemiş,⁹ Jean Ebersolt ve Adolphe Thiers ise belirli birkaç kilise üzerine odaklanarak, kendilerinden önce yapılmamış detayda çalışmalar üretmişlerdir.¹⁰

Bizans İstanbulu'na dair ilk Osmanlıca eser Rum bir din adamı olan Patrik Konstandiyos tarafından yazılmıştır. Önce Yunanca, sonra Fransızca ve ondan sonra 1861 yılında Osmanlıca yayımlanan bu eser, on yıl sonra Osmanlıca ikinci baskısını yapmıştır.¹¹ Bir rehber niteliği taşıyan bu metin, değişimlere ve sürekliliğe vurgu yaparak kentin mimari dokusunu anlatmaktadır. Bizans İstanbulu hakkında bir Türk tarafından hazırlanmış ilk kapsamlı eser ise, Celal Esad Arseven tarafından yazılan *Constantinople, de Byzans à Stamboul*'dur.¹² Arseven, kitabının ilk bölümünde Bizans'ın tarihine değinir. Bu bölüm "Fethiye Kadar", "Fetih Hazırlıkları" ve "Fetih" başlıkları altında üç kısma ayrılmıştır. Bizans İstanbulu'nu fetih odaklı olarak çalışmak Türkiye'de hakim olan Bizans tarihçiliği yaklaşımlarından birini örneklemektedir. Kitabın ikinci kısmı

7 Alexander van Millingen, *Byzantine Constantinople: The Walls of the City, and adjoining Historical Sites*, Londra: John Murray, 1899.

8 Alexander van Millingen, *Byzantine churches in Constantinople: their history and architecture*, Londra: Macmillan and co., limited, 1912.

9 Jules Pargoire, *L'Église byzantine de 527 à 847*, Paris: V. Lecoffre, 1905.

10 Jean Ebersolt ve Adolphe Thiers (haz.), *Les églises de Constantinople*. Paris: Ernest Leroux, 1913.

Ebersolt'un Konstantinopolis üzerine belli başlı diğer yayınları: Jean Ebersolt, *Monuments d'architecture byzantine*, Paris: Les Éditions d'art et d'histoire, 1934; *Constantinople: recueil d'études, d'archéologie et d'histoire*, Paris: Adrien-Maisonneuve, 1951; *Le grand palais de Constantinople et le livre des cérémonies*, Paris: E. Leroux, 1910.

11 Konstandiyos hakkında bkz. Göksun Akyürek, "Tanzimat Döneminde Mimarlığın Değişen Bilgisi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2009, c. 7, sy. 13, s. 113-115. Ayrıca bkz. Semavi Eyice, "İstanbul'un Fetihden Önceki Devre Ait Eski Eserlerine Dair Bir Kitap Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1953, c. V, s. 85-90.

12 Celâl Esad Arseven, *Constantinople: De Byzance à Stambul*, Paris: H. Laurens, 1909. İlk Fransızca basılan bu kitap 1912-13'te eski harflerle Türkçe olarak basılmış ve sonra yeniden basımı yapılmıştır: Celâl Esad Arseven, *Eski İstanbul (Abidat ve Mebanisi)*, D. Yelkenci (haz.), İstanbul: Çelik Gülersoy Vakfı, İstanbul Kütüphanesi Yayınları, 1989.

“Bizans’ın Ahval-i Topoğrafyası” adını taşır ve bu bölüm sokaklar, meydanlar, surlar, sur kapıları ve kuleler üzerine yoğunlaşır. Üçüncü bölüm Bizans “Sınā’atı ve Mebānisi” üzerinedir ve kiliseler, saraylar, hamamlar, dikilitaşlar, sütunlar, su kemerleri ve sarnıçlar gibi çeşitli yapı grupları tanıtılır. Bu katalog tarzı yaklaşım ve Arseven’in yapıları kronolojik olarak listelediği tablosu, şu anda geçerliliğini kısmen kaybetmiş olsa da oldukça bilgilendiricidir. Kitabın ikinci bir tablosu Bizans’la eşzamanlı olarak İslam hakimiyetindeki coğrafyalarda inşa edilen yapıları listelemektedir. Bu kıyaslama mimarideki paralel gelişmeleri göstermesi açısından ilginçtir.

1920’li ve 30’lu yıllarda şehrin surları ve kiliseleri daha detaylı incelenmeye başlanmış, hem Türkler hem de yabancılar tarafından önemli kazılar başlatılmıştır. Alman Arkeoloji Enstitüsü müdürü Alfons Maria Schneider ve ekibinin şehrin surlarına dair yaptıkları çalışma bu konu hakkında yapılan en detaylı araştırmadır ve hâlâ çoğu araştırmacının kullandığı Kirschen’e ait rekonstrüksiyonları içermektedir.¹³ Schneider’in şehir hakkında bildiklerimize katkısı şehir duvarlarıyla sınırlı kalmamış, yazar şehirdeki Bizans yapılarının tarihini ve arkeolojisini ele alan bir kitap da yazmıştır.¹⁴ Bu dönemde tekil yapılar üzerine olan çalışmalarda da artış olmuştur. 1930’da Thomas Whittemore Ayasofya’nın mozaiklerini ortaya çıkarma¹⁵ ve Kariye, Fethiye ve Fatih camilerinde araştırma yapma izinleri almıştır. Whittemore’un ölümünden sonra Paul Underwood onun işlerini devralmış ve Kariye Camii’nin mozaikleri üzerine dört ciltlik bir kitap yazmıştır.¹⁶ Aynı yıllarda Arif Müfit Mansel başkanlığında şehrin Bizans dönemine odaklanan bazı kazılara¹⁷ ve 1935 yılında St. Andrews Üniversitesi’ne bağlı Walker Trust’ın sağladığı maddi destekle Büyük Saray’daki kazılara başlanmıştır.¹⁸

13 Alfons Maria Schneider, Bruno Meyer-Plath ve Fritz Krischen (haz.), *Die Landmauer von Konstantinopel*, 2 cilt, Berlin and Leipzig: W. De Gruyter, 1938-43. Alfons Maria Schneider, *Mauern und Tore am Goldenen Horn zu Konstantinopel*, Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht, 1950.

14 Alfons Maria Schneider, *Byzanz: Vorarbeiten zur Topographie und Archäologie der Stadt*, Berlin: Archäologische Institut des Deutschen Reiches, 1936.

15 Thomas Whittemore, *The mosaics of St. Sophia at Istanbul*, Paris: Oxford University Press, 1933.

16 Paul A. Underwood (der.), *The Kariye Djami*, Londra: Routledge and Kegan Paul, 1967.

17 Bazıları: Arif Müfit Mansel, “The excavations of the Balaban Agha Mesdjidi in İstanbul”, *The Art Bulletin*, 1933, sy. 15, s. 210-29. Arif Müfit Mansel, “1937 yılında Türk Tarih kurumu tarafından yapılan Topkapı Sarayı Hafriyatı”, *Bellekten*, 1940, sy. 4, s. 317-28.

18 G. Brett, W. J. MacAulay ve R. B. K. Stevenson, *The Great Palace of the Byzantine Emperors. Being a First Report on the Excavations Carried out in Istanbul on Behalf of the Walker Trust (The University of St. Andrews) 1935-1938*, Londra: Geoffrey Cumberlege, Oxford University Press, 1947. Bu kazılar sonra 1951-1955 arasında devam etmiştir. Kazı yayını, yapılar, seramik, tuğla damgaları, mozaikler ve yapı teknikleriyle ilgili bölümlerden oluşur ve sonraki birçok çalışma için önemli bir başvuru kaynağı olmuştur: David Talbot Rice (der.), *The Great Palace of the Byzantine Emperors, Second Report*, Edinburgh: University of Edinburgh Press, 1958.

1942-45 yılları arasında XX. yüzyılın en tanınmış İngiliz tarihçisi olarak anılan Bizans tarihçisi Steven Runciman İstanbul Üniversitesi'nin davetlisi olarak bu üniversitede Bizans sanatı ve tarihi dersleri vermiştir.¹⁹ Bu, Türk akademisinde Bizans çalışmaları ile ilgili atılmış ilk ciddi adımdır. Çok geniş bir ilgi alanı olan Runciman'ın yayınlarının listesi yakın zamanda onuruna yayımlanan bir ciltte sunulmuştur.²⁰ Runciman'ın İstanbul'la ilişkili en ünlü eseri Türkçeye *Konstantiniye Düştü*²¹ adıyla çevrilen Konstantinopolis'in Osmanlılar tarafından fethini konu alan eseridir.²² İstanbul'un fethi daha önce de Edwin Pears gibi ömrünün kırk yılını İstanbul'da geçirmiş tarihçilerin ilgisini çekmiş ve detaylı kitaplarla sonuçlanmıştır.²³ Ancak Runciman'ın kitabı, kolay okunabilirliği ve tarzı sayesinde bu konuda en popüler kitap olmuştur.

1950'li yılların başı, Raymond Janin'in, Du Cange'den sonra bir daha denemeyecek kapsamda bir Konstantinopolis envanteri oluşturmasına tanık olmuştur. Janin'in iki önemli kitabından biri şehrin genel yerleşimi ve seküler yapılarının konumlarıyla ilgiliyken,²⁴ diğeri kiliseleri ve manastırlarına odaklanmıştır.²⁵ Bu iki kitap, Bizans İmparatorluğu'nun tümünü kapsamak üzere tasarlanmış yedi ciltlik bir araştırma projesinin parçalarıydı. Janin'in Konstantinopolis'in topografyası ile ilgili olan kitabı, Constantinus ve Theodosius dönemi Konstantinopolis'i ni anlattıktan sonra şehrin bölgelerini, kamusal alanlarını ve yapılarını, anıtsal kolonlarını, portikolarını, kent içindeki ve dışındaki saraylarını, su sistemlerini, limanlarını, kara ve deniz surlarını ve kapılarını ve çeşitli etnik gruplarını anlatır. Kitabın üçüncü bölümünde kentin içindeki ve çevresindeki mahalle ve yerlerin listesi verilmiştir. Kitaba on beş adet harita eşlik etmektedir. İkinci kitap dört yüz seksen beş kilise ve manastırın alfabetik sırada yapılmış bir indeksidir. Her yapı için kısa bir tas-

19 Semavi Eyice, "Türkiye'de Bizans sanatı Araştırmaları ve İstanbul Üniversitesi'nde Bizans Sanatı", *Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1973, s. 375-428.

20 Elizabeth M. Jeffreys (der.), *Byzantine style, religion, and civilization*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. xx- xxxviii. Aynı yayında Konstantinopolis ile ilgili iki yayın vardır: C. Holmes, "Constantinople in the reign of Basil II", s. 326-40 ve P. Sarris, "Aristocrats and aliens in early Byzantine Constantinople", s. 413-28.

21 Steven Runciman, *Konstantiniye Düştü*, çev. Derin Türkömer, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1972.

22 Steven Runciman, *The fall of Constantinople, 1453*, Cambridge: Cambridge University Press, 1965.

23 Edwin Pears, *The fall of Constantinople: being the story of the Fourth Crusade*, Londra: Longmans, Green and Co., 1885.

24 Raymond Janin, *Constantinople byzantine: Développement urbain et répertoire topographique*, Paris: Institut français d'études byzantines, 1950.

25 Raymond Janin, *Les églises et les monastères*, Paris: Centre National de la recherche scientifique, 1953.

vir, konumuna dair bilgi ve bibliyografya verilmiştir. Janin'in kitapları bazı hatalarından dolayı eleştirilmiş olsa da, geniş kapsamı nedeniyle hâlâ önemli bir kaynak olmayı sürdürmektedir. Yakın zamanda Gündür Varnlıoğlu, GIS (Coğrafi Bigi Sistemleri) teknolojisini kullanarak Janin'in listelediği manastırların istatistik ve topografik bir analizini yapmıştır.²⁶

1951 ve 1966 yılları arasında, günümüzde de Bizans çalışmaları için en önemli merkezlerden biri olmayı sürdüren Washington'daki Dumbarton Oaks Araştırma Enstitüsü'nün desteklediği on üç yüzey araştırmasından on biri İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Bu rakamı bu dönemden önceki ve sonraki on yıllara karşılaştıran Engin Akyürek, 1951-66 yılları arasında verilen destek miktarının artışına ve tamamlanan proje sayısının yoğunluğuna işaret eder.²⁷ Dumbarton Oaks'un desteklediği projeler arasında Kariye Camii, Fethiye Camii ve Ayasofya çalışmaları ile Saraçhane ve Kalenderhane kazıları bulunmaktadır. Bunlarla ilgili yayınlara aşağıda değinilmiştir.

Gayrimüslimlerin evlerinin ve dükkanlarının yağmalandığı, Türkiye için kara bir ay olan 1955 yılının Eylül ayında, Türkiye'deki Bizans çalışmaları için olumlu bir gelişme yaşanmış, Uluslararası Bizans Araştırmaları Kongresi ilk ve son defa İstanbul'da toplanmıştır.²⁸ 1955'teki kongreden sekiz yıl sonra, kongrenin oragizasyonunda da yer alan Semavi Eyice'nin başkanlığında Türkiye'de bir Bizans Sanatı Kürsüsü kurulmuştur. Oldukça üretken olan ve yayınları çok geniş bir yelpazeyi kapsayan Eyice'nin çalışmaları arasında Bizans İstanbulu'na odaklananların sayısı az değildir.²⁹

26 Gündür Varnlıoğlu, "Urban Monasteries in Constantinople and Thessaloniki: Distribution Patterns in Time and Urban Topography", *Archaeology in Architecture: Studies in Honor of Cecil Striker*, J. J. Emerick ve D. M. Deliyannis (der.), Mainz: Philipp von Zabern, 2005, s. 187-99.

27 Engin Akyürek, "Modern Türkiye'de Bizans Sanatı Tarihi", *Cumhuriyet Dönemi Geçmişe Bakış Açılar: Klasik ve Bizans Dönemleri*, Scott Redford ve Nina Ergin (der.), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 241-261.

28 X. Milletlerarası Bizans Tetkikleri Kongresi Tebliğleri / Actes du X. Congrès international d'études byzantines, İstanbul: Comité d'organisation du X. Congrès international d'études byzantines, İstanbul, 1955. Bu kongrenin konusu İstanbul değildi ancak Büyük Saray ve Ayasofya mozaikleri üzerine sunumlar olmuştur.

29 Eyice'nin yayınlarının listesi yakın zamanda bir kitap haline getirilmiştir: Sema Doğan ve Yase-min Akçaoğlu (haz.), *Semavi Eyice Kaynakçası, 86 Yıla Armağan*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009. Eyice'nin Bizans İstanbulu ile ilgili belli başlı yayınları: Semavi Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006. Semavi Eyice, *Ayasofya I-III*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1984-86. Semavi Eyice, *Bizans Devrinde Boğaziçi*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1976. Semavi Eyice, *Son Devir Bizans Mimarisi: İstanbul'a Palaiologos Devri Anıtları*, genişletilmiş 2. bs., İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, 1980 (1. bs. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1963). Semavi Eyice, "Le baptistère de Sainte Sophie d'İstanbul", *Atti del IX Congresso Internazionale di Archeologie Cristiana*, Roma, 1975, s. 257-73. Semavi Eyice, "Les

İstanbul'da Bizans'la ilgili bir kürsünün varlığı şüphesiz Bizans İstanbulu'na ilgiyi arttırmıştır. Eyice'nin öğrencilerinden Hülya Tezcan, Sarayburnu ve çevresinin Bizans Arkeolojisi üzerine hazırladığı doktora tezini yayımlamıştır.³⁰ Kitapta, bu alandaki surlar, dinî ve seküler yapılar, anıt taşlar, sarnıçlar, altyapılar ve 'plastik' başlığı altında da mimari parçalar incelenmiştir. Kitap içerisinde hem Eyice'nin önsözünde hem de Tezcan'ın giriş bölümünde, 70'lerde, bu alanda çalışma yapmanın zorluklarına değinilmiştir. 1980 sonrasında ise Bizans ve dolayısıyla Bizans İstanbulu çalışmaları, ülkenin içinde bulunduğu genel politik ortamdan ve Bizans Sanatı Kürsüsü'nün 1982'de Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'ne bağlı bir anabilim dalına dönüştürülmesinden oldukça büyük zarar görmüştür.

Uluslararası platformda 1960 ve 70'li yıllar Bizans İstanbulu'nun çalışılması açısından oldukça verimli olmuştur. 1968'de Michael MacLagan İstanbul'un tarihi ve yapıları ile ilgili kısa ama kapsamlı bir kitap yayımlamıştır.³¹ Bu çalışma şehrin tarihindeki önemli dönüm noktaları çevresinde şekillenmiş ve bu çalışmada Osmanlı dönemine de yer vermiştir. Wolfgang Müller-Wiener'in Osmanlı ve Bizans şehrinin yapılarını ele aldığı çalışması şehirdeki sürekliliği ve değişiklikleri göstermesi açısından oldukça önemlidir.³² Bu kitapta, yapılar kısaca tanıtılmış ve her biri üzerine kaynakça, fotoğraflar ve mimari çizimler sunulmuştur. Bu kapsamlı çalışma çok yakın zamanda Türkçeye çevrilmiştir.³³ Müller-Wiener'in çalışması, kendisinden önceki çalışmalar gibi katalog tarzında bir yayındır. Ancak 1970'li yıllar Konstantinopolis'e bakışta devrim niteliği taşıyan çalışmalara da sahne olmuştur.

Fransız tarihçi Gilbert Dagron, Konstantinopolis'le ilgili ilk kitabında, yazılı kaynaklar, sikkeler ve sınırlı bir şekilde arkeolojik verilere dayanarak Konstantinopolis'in ilk yüzyılımı ve nasıl başkente dönüştüğünü anlatmıştır.³⁴

---

basiliques byzantines d'İstanbul", *Corso di cultura sull'arte ravennate e bizantina*, 1979, sy. 26, s. 91-113. Semavi Eyice, "Les églises byzantines à plan central d'İstanbul", *Corso di cultura sull'arte ravennate e bizantina*, 1979, sy. 26, s. 115-49. İstanbul'daki su sistemi ile ilgili olarak: Semavi Eyice, "Byzantinische Wasserversorgungsanlagen in Istanbul", *Mitteilungen der Leichtweiß-Institut für Wasserbau der Technischen Universität Braunschweig*, 1979, s. 1-16.

30 Hülya Tezcan, *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi*, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1989.

31 Michael Maclagan, *The City of Constantinople*, Londra: Thames & Hudson, 1968.

32 Wolfgang Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbul: Byzantion-Konstantinopolis-Istanbul bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts*, Tübingen: Ernst Wasmuth, 1977.

33 Wolfgang Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, çev. Ülker Sayın, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.

34 Gilbert Dagron, *Naissance d'une capitale: Constantinople et ses institutions de 330 à 451*, Paris: Presses Universitaires de France, 1974.

Aynı araştırmacının *Constantinople Imaginaire*³⁵ adlı kitabı Konstantinopolis ve yapılarıyla ilgili ilginç birkaç metnin derlemesi olan *Patria* üzerinden şehrin tarihini yazmaktadır. Dagron, kendisinden önceki araştırmacılar tarafından içerdikleri hatalar yüzünden ciddiye alınmamış olan bu metinlerin arkasındaki düşünce biçimlerini anlamaya çalışmıştır. Dagron'la aynı zamanlarda Averil Cameron ve Judith Herrin, *Patria*'nın ana metni olan ve Konstantinopolis şehrinin ve yapılarını ele alan *Parastaseis Syntomoi Chronikai* adlı metnin eleştirel basımını yaparak Konstantinopolis'in VIII. yüzyılını ele almışlardır.³⁶

Dagron'un mitoloji, insanların düşünce ve korkuları üzerine yazdığı kitabı, Bizans İstanbulu'na başka bir açıdan bakmıştır. Daha sonraki bir tarihte Stefanos Yerasimos, benzer bir bakış açısıyla, Osmanlıların, Konstantinopolis'in kuruluşuna ve Ayasofya'ya bakışını efsaneleri ele alarak kurgulamıştır.³⁷ Dagron'un 'soyut' tarihini, çok daha somut verileri esas alan ve Dagron'un çalışmasını bir bakımdan tamamlayan bir kitap takip etmiştir. Cyril Mango, IV. ve VII. yüzyıllar arasındaki şehrin gelişimini anlamaya çalışırken,³⁸ ondan önceki topografik çalışmalara farklı bir bakış açısı getirmiştir. Mango, şehirde var olan yapıları listelemek yerine, bunların nasıl yerleştiğini, şehrin ne kadar alana yayıldığını, etrafıyla bağlantılarını, konut ve diğer yeme-içme, korunma, eğlence, bir araya gelme, sağlık ve gömü gereksinimlerinin nasıl karşılandığı, şehrin nasıl yönetildiği ve sakinlerinin nasıl ibadet ettiği gibi sorulara yanıtlar aramış, Konstantinopolis'in şehir olarak nasıl geliştiğini ele almıştır. Mango bu çalışmasında sınırlı bir döneme odaklanmıştır, ancak şu anda daha geniş bir dönemi kapsayan bir kitap üzerinde çalışmaktadır.

Mango'nun neredeyse tüm çalışma hayatını adadığı Konstantinopolis ile ilgili oldukça çok sayıda yayını vardır.³⁹ Daha önce basılmış makalelerinin bir kısmı ve iki yeni makalesi toplu olarak basılmıştır.⁴⁰ Bu derlemenin giriş kısmında Mango artık geçerli olmadığını ya da başka bir yayın tarafından geçer-

35 Gilbert Dagron, *Constantinople Imaginaire: Études sur le recueil des Patria*, Paris: Presses Universitaires France, 1984.

36 Averil Cameron ve Judith Herrin (haz.), *Constantinople in the early Eighth Century: The Parastaseis Syntomoi Chronikai*, Leiden: Brill, 1984.

37 Stéphane Yerasimos, *La fondation de Constantinople et de Sainte-Sophie dans les traditions turques: légendes d'Empire*, İstanbul: Institut français d'études anatoliennes d'Istanbul; Paris: Librairie d'Amérique et d'Orient, 1990. Kitabın Türkçesi: Stéphane Yerasimos, *Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, çev. Şirin Tekeli, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

38 Cyril Mango, *Le développement urbain de Constantinople (IVe- VIIe siècles)*, Paris: E. De Boccard, 1985.

39 Cyril Mango'nun 1998 yılına kadar olan yayınlarının kaynakçası: Ihor Ševcenko ve Irmgard Hutter, I (haz.), *AETOZ Studies in honour of Cyril Mango*, Stuttgart und Leipzig: B. G. Teubner, 1998, xiii-xx.

40 Cyril Mango, *Studies on Constantinople*, Aldershot: Varorium, 1993.

siz kılındığını düşündüğü makalelerinden de bahsetmiştir. Kitaptaki makaleler yapı kalıntıları ile Bizans ve Bizans sonrası metinlerin detaylı incelemelerinin Konstantinopolis’i anlamak adına ne kadar önemli olduklarını göstermektedir. Bu kitapta, Mango’nun yukarıda bahsedilen önemli çalışmasının özeti, birkaç yeni saptamayla birlikte İngilizce olarak yeniden basılmıştır. Diğer makaleleri oldukça çeşitli malzemeyi ve geniş bir kronolojiyi kapsamaktadır.⁴¹ Bu kitabın önsözünde Mango, Bizans İstanbulu hakkında öğrenebileceklerimizin neredeyse sınırına geldiğimizi, bundan sonraki bilgilerin artık ya arkeolojiden ya da Osmanlı kaynaklarının Bizans yapıları ve şehrin topografyası hakkında söylediklerinden gelebileceğini belirtmektedir. Ancak aşağıda bahsedeceğim gibi, bu yayından sonra yapılan çalışmalar gösteriyor ki eldeki malzeme farklı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde yorumlanabilmektedir.

Bizans İstanbulu araştırmaları konusunda 1970’lere damgasını vuran Mango ve Dagron, daha sonra *Konstantinopolis ve Hinterlandı* adını taşıyan kitabın editörlüğünü birlikte yaptılar.⁴² Oxford’da Nisan 1993’te düzenlenen 27. Bizans Bahar Sempozyumu’nun yayını olan bu kitap, şehrin bulunduğu alan, su, tahıl, sebze ve balık ihtiyacının nasıl karşıladığını, yönetimi, savunması, hinterlandıyla ilişkisi, sakinleri, göçmenleri, üretimi ve ihracatı ve kültürel etkileşimlerini konu edinen giriş dahil toplam yirmi sekiz makaleden oluşmaktadır⁴³ ve çevre-

41 *Le développement urbain de Constantinople* kitabının İngilizcesine ek olarak, bu kitaptaki makalelerin başlıkları şöyledir: “Constantinopolitana”; “Constantine’s column; Constantine’s porphyry column and the chapel of St Constantine”; “Constantine’s mausoleum and the translation of relics”; “Three imperial Byzantine sarcophagi discovered in 1750”; “A newly-discovered Byzantine imperial sarcophagus”; “The Fourteenth Region of Constantinople”; “Epigrammes honorifiques, statues et portraits à Byzance”; “The columns of Justinian and his successors”; “Justinian’s equestrian statue”; “The date of the Studius basilica at Istanbul”; “The church of Sts Sergius and Bacchus at Constantinople and the alleged tradition of octagonal palatine churches”; “The church of Sts Sergius and Bacchus once again”; “On the history of the templon and the martyrium of St Artemios at Constantinople”; “A 12th-century description of St Sophia”; “The conciliar edict of 1166; A Russian graffito in St Sophia, Constantinople”; “A note on Panagia Kamariotissa and some imperial foundations of the 10th and 11th centuries at Constantinople”; “The date of the Anonymous Russian Description of Constantinople”; “The work of M.I. Nomidis in the Vefa Kilise Camii, Istanbul (1937-38)”.

42 Cyril Mango ve Gilbert Dagron (der.), *Constantinople and its hinterland: papers from the twenty-seventh spring symposium of Byzantine studies*, Oxford, April 1993, Aldershot: Variorum, 1995.

43 Birinci bölüm, Arazi ve mahsüller adını taşımakta olup, genel olarak şehrin iiaşesi hakkındadır. Bu bölümdeki makaleler: C. Mango, “The water supply of Constantinople”; J. Durliat, “L’approvisionnement de Constantinople”; P. Magdalino, “The grain supply of Constantinople, 9th–12th centuries”; J. Koder, “Fresh vegetables for the capital”; G. Dagron, “Poissons, pêcheurs et poissonniers de Constantinople”. İkinci bölüm yönetim üzerinedir: C. Morrisson, “La diffusion de la monnaie de Constantinople: routes commerciales ou routes politiques?”; I. Şevcenko, “Was there totalitarianism in Byzantium? Constantinople’s control over its Asiatic hinterland in the early 9th century”. Üçüncü bölüm şehrin savunmasına odaklanır: J. G. •

siyle birlikte şehrin topografyası, sosyal, kültürel, idari ve ekonomik hayatı ile geniş bir resim çizmektedir.

Bu kitabın yayımlandığı yıl olan 1993'te Türkiye'de de İstanbul çalışmalarında önemli bir gelişme yaşanmıştır. 1993 ve 1995 yılları arasında Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı işbirliğiyle 8 ciltten oluşan bir *İstanbul Ansiklopedisi* basılmıştır. Bu ansiklopedide İstanbul'daki Bizans dönemi eserlerinin birçoğu ayrı ayrı ele alınmakla birlikte, Bizans İstanbulu'nun sosyal yaşamına dair maddeler de yer almaktadır. Her madde için kısa bir bibliyografya da sunulmuştur. Oldukça genel olan bu ansiklopedik bilgiler Bizans İstanbulu'nun özellikle sosyal tarihiyle ilgili Türkiye'de yapılmış ciddi sayılabilecek ilk girişimdir.⁴⁴ Şehrin tarihine bir bütün halinde bakan bu yayını 1996'da Doğan Kuban'ın hem İngilizce hem de Türkçe bastığı *İstanbul Bir Kent Tarihi: Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul* takip etmiştir. Bizantion'dan 1990'lara kadar kentin yapılı çevresine odaklanan bu kitapta Bizans dönemi kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Kronolojik olarak şehrin geçirdiği evreler ele alınmış, surlara, forumlara, şehrin ana aksı olan *mesé*'ye ve hippodroma geniş yer ayrılmıştır.⁴⁵

Crow, "The Long Walls of Thrace"; G. Greatrex, "Procopius and Agathias on the defences of the Thracian Chersonese"; J. D. Howard-Johnston, "The siege of Constantinople in 626"; J. F. Haldon, "Strategies of defence, problems of security: the garrisons of Constantinople in the middle Byzantine period"; N. Necipoğlu, "Economic conditions in Constantinople during the siege of Bayezid I (1394–1402)"; M. Balard, "Constantinople vue par les témoins du siège du 1453". Dördüncü bölüm şehrin hinterlandıyla ilişkisine yoğunlaşır: C. Foss, "Communications between capital and hinterland: Nicomedia and Constantinople"; M. Kaplan, "L'hinterland religieux de Constantinople: moines et saints de banlieue d'après l'hagiographie"; J. Lefort, "Les communications entre Constantinople et la Bithynie". Beşinci bölüm şehrin sakinleri, kolonistleri ve fatihleri adını taşır ve Venedikliler, Yahudiler ve Ruslar üzerinde durur: D. Jacoby, "The Jews of Constantinople and their demographic hinterland"; C. A. Maltezou, "Venetian habitatores, burghens and merchants in Constantinople and its hinterland (12th–13th centuries)"; J. Shepard, "Constantinople – gateway to the north: the Russians". Altıncı bölüm şehrin üretimi ve ithalatına odaklanır: N. Asgari, "The Proconnesian production of architectural elements in late antiquity, based on evidence from the marble quarries"; J.-P. Sodini, "La sculpture médio-byzantine: le marbre en ersatz et tel qu'en lui-même"; R. B. Mason ve M. M. Mango, "Glazed 'Tiles of Nicomedia' in Bithynia, Constantinople and elsewhere"; J. Henderson ve M. M. Mango, "Glass and glaze at medieval Constantinople: preliminary scientific evidence". Yedinci bölümde kültürel etkileşimler konu alınmıştır: M.-Fr. Auzépy, "Les déplacements de l'empereur dans la ville et ses environs (VIIIe–Xe siècles)"; D. Feissel, "Aspects de l'immigration à Constantinople d'après les épitaphes protobyzantines"; I. Hutter, "Scriptoria in Bithynia"; P. Karlin-Hayter, A note on bishops, saints and proximity to Constantinople".

44 *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1993-1995. Aile, Eğitim, İlahe ve Lonca maddeleri Nevra Necipoğlu; Esnaf, Fuhuş ve Konut maddeleri Brigitte Pitarakis; Konaklama Ayşe Hür tarafından yazılmıştır.

45 Doğan Kuban, *İstanbul, an urban history: Byzantion, Constantinopolis, İstanbul*, İstanbul: Economic and Social History Foundation of Turkey, 1996. Türkçesi: Doğan Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi: Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul*, çev. Zeynep Rona, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996.

Kuban'ın kitabı ve daha önce bahsedilen *Konstantinopolis ve Hinterlandı* adlı konferans yayını, oldukça geniş tarih aralıklarını kapsamaktadır. Alain Ducellier ve Michel Balard tarafından derlenen ve şehrin Yunan ve Latin kiliselerinin yollarının ayrıldığı yıl olan 1054 ile Mikhael Palaiologos'un İstanbul'u Latinlerden geri aldığı yıl olan 1261 arasındaki döneme yoğunlaşan kitap, sınırlı bir döneme çok çeşitli açılardan baktığı için oldukça değerlidir.⁴⁶ Çoğunlukla Fransız akademisyenlerin katkılarından oluşan bu kitap dört bölümden oluşmaktadır. "İmparatorluğun Başkenti, Hristiyanlığın Başkenti" adını taşıyan birinci bölümde şehrin geçirdiği değişim ve gücü zayıfladığı halde oluşturduğu hayranlık ve prestij üzerinde durulmuştur. "Üreticiden Tüketiciye" adını taşıyan ikinci bölümde şehrin iâşesi, tüccarların ve zanaatkârların organizasyonları ve faaliyetleri; özellikle Venedikliler ve Amalfililer olmak üzere İtalyan tüccarlar ve işadamları ele alınmış, şehrin ticari yaşamına yabancıların dahil olması gibi konularla ilgilenilmiştir. Üçüncü bölümde Bulgarlar, Sırlar, Ruslar ve Müslümanların Konstantinopolis'i nasıl gördükleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümdeki diğer makalelerden biri şehirdeki Yahudilerin, diğeri de Batıların, Bizans imparatorlarının verdiği ticari imtiyazlardan dolayı artan nüfusuna ve bunların yarattığı sorunlara değinmektedir. Son bölümde şehrin elde ettiği sanatsal ve kültürel başarılarla değinilmekte ve bu gelişmelerin şehrin 'ruhunu' yansıtmayı yansıtmadığı, Roma İmparatorluğu ve klasik çağın bir devamı olup olmadığı sorgulanmaktadır.

Yukarıda bahsedilen Oxford Konferansı, Konstantinopolis üzerine yayımlanan ilk geniş kapsamlı uluslararası konferanstır ve çok geçmeden ikincisi düzenlenmiştir. 1998'de Washington'da Dumbarton Oaks'ta düzenlenen sempozyum "Konstantinopolis: Şehrin Dokusu"⁴⁷ başlığını taşımaktadır. Bu konferans şehrin fiziksel özelliklerine odaklanmayı seçmiştir. Şehrin sokakları ve kamusal alanları, zafer yolu ve 'Altın Kapısı', şehrin gelişiminde ticaretin ve limanların önemi, ticari aktiviteler için seçilen lokasyonlar ve bunların sürekliliği, ticareti yapılan malların niteliği ve nerelerde satışa sunulduğu, XII. yüzyılda Haliç'teki İtalyan mahalleleri, kara surlarında yapılan restorasyon çalışmaları, yapıları koruma yöntemleri ve kentin parkları ile bahçeleri konferansta

46 Alain Ducellier ve Michel Balard (der.), *Constantinople, 1054-1261: Tête de la chrétienté, proie des Latins, capitale grecque*, Collection Mémoires, no. 40, Paris: Editions Autrement, 1996.

47 Henry Maguire ve Robert Ousterhout (der.), *Constantinople: The Fabric of the City, Dumbarton Oaks Papers*, 2000, sy. 54. Bu yayındaki makaleler: Henry Maguire ve Robert Ousterhout, "Constantinople: The Fabric of the City"; Albrecht Berger, "Streets and Public Spaces in Constantinople"; Cyril Mango, "The Triumphal Way of Constantinople and the Golden Gate"; Marlia Mundell Mango, "The Commercial Map of Constantinople"; Paul Magdalino, "The Maritime Neighborhoods of Constantinople: Commercial and Residential Functions, Sixth to Twelfth Centuries"; Metin Ahunbay And Zeynep Ahunbay, "Recent Work on the Land Walls of Istanbul: Tower 2 to Tower 5"; Robert Ousterhout, "Contextualizing the Later Churches of Constantinople: Suggested Methodologies and a Few Examples"; Henry Maguire, "Gardens and Parks in Constantinople".

değınilen konular olmuştur. Konferansta arkeoloji ve metınlerin birlikte ele alınmasının önemi ve karşılaştırmalı çalışmaların kazandırabilecekleri üzerinde durulmuş ve şehrin dokusunu anlamının aynı zamanda günlük hayata dair bilgiler vereceğı saptamasında bulunulmuştur. Osmanlı İstanbulu'nun Konstantinopolis'in bazı özelliklerini sürdürmüş olması üzerinde durulan başka bir nokta olmuştur ki bu son nokta yakın zamanda Türk araştırmacıların yayınladığı iki kitabın da konusu olmuştur.⁴⁸

Oxford Üniversitesi ve Dumbarton Oaks Enstitüsü'nde gerçekleştirilen bu iki önemli konferansı takip eden ve Bizans İstanbulu üzerine olan üçüncü uluslararası toplantının İstanbul'da gerçekleşmesi Türkiye'deki Bizans çalışmaları için çok sevindirici bir gelişme olmuştur. Nisan 1999'da, Nevra Necipoğlu'nun organize ettiği ve Boğaziçi Üniversitesi ile Fransız Anadolu Araştırmalı Enstitüsü'nün katkılarıyla düzenlenen "Bizans İstanbulu: Anıtlar, Topoğrafya ve Gündelik Yaşam" adlı uluslararası konferans İstanbul'da Konstantinopolis üzerine olan ilk uluslararası sempozyum⁴⁹ olmakla birlikte, Türkiye'nin 1955'teki Bizans Kongresi'nden sonra kırk dört yıl beklemek zorunda kaldığı ikinci uluslararası Bizans konferansı olmuştur.

Necipoğlu'nun editörlüğünü ve giriş bölümünde bir literatür değerlendirmesi yaptığı konferans kitabı⁵⁰ yukarıda belirttiğimiz iki konferans yayınının önemli bir devamı niteliğindedir. Bu kitaptaki makaleler,⁵¹ "Konstantinopolis'in

48 Çiğdem Kafesçioğlu, *Constantinopolis/Istanbul Cultural Encounter, Imperial Vision, and the Construction of the Ottoman Capital*, University Park, Pa.: Pennsylvania State University Press, 2009; Aygöl Ağır, *İstanbul'un eski Venedik Yerleşimi ve Dönüşümü*, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2009.

49 1994'te Sadberk Hanım Müzesi'nin "Konstantinopolis: Büyük Konstantinos'tan Fatih Sultan Mehmet'e" başlıklı bir uluslararası sempozyum organize etme girişimi olmuş, sempozyum son dakikada, konuşmacılar belirlenip program duyurulduktan sonra iptal edilmiştir (Akyürek, "Modern Türkiye'de Bizans Sanatı Tarihi", s. 251).

50 Nevra Necipoğlu, *Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life*, Leiden-Boston-Köln: E. J. Brill, 2001. Bu kitabın Türkçesi yakında Yapı Kredi Yayınlarından çıkacaktır.

51 1. Bölüm: Cyril Mango, "The Topography of Early Byzantine Constantinople: The Shoreline of Constantinople in the Fourth Century"; Marlia Mundell Mango, "The Porticoed Street at Constantinople"; Paul Magdalino, "Aristocratic Oikoi in the Tenth and Eleventh Regions of Constantinople". 2. Bölüm: Albrecht Berger, "Imperial And Religious Ceremonies, Imperial and Ecclesiastical Processions in Constantinople"; Engin Akyürek, "Funeral Ritual in the Parakklesion of the Chora Church". 3. Bölüm: Cecil L. Striker, "Problems of Method and Interpretation: The Findings at Kalenderhane and Problems of Method in the History of Byzantine Architecture"; Metin Ahunbay ve Zeynep Ahunbay, "Restoration Work at the Zeyrek Camii, 1997-1998"; Robert Ousterhout, "Architecture, Art and Komnenian Ideology at the Pantokrator Monastery". 4. Bölüm: Henry Maguire, "The Medieval Floors of the Great Palace"; S. Yıldız Otuken, "Konstantin IX. - 'Soliman', 'Einzelkämpfer', 'Siegesbringer', - und die 'Unbesiegbare' Theotokos"; Sema Alpaslan, "Architectural Sculpture in Constantinople and the Influence of the Capital in Anatolia"; Peter Schreiner, "John Malaxos (16th Century) and his Collection of Antiquitates Constantinopolitanae". 5. Bölüm: Mehmet I. Tunay, "New Archaeological Evidence: Byzantine Archaeological Findings in Istanbul during the Last Decade". 6. Bölüm: Nicolas Oikonomides, "Merchants, Craftsmen and the Marketplace: The Kommerkiarios of

erken dönem topoğrafyası”, “imparatorluk ve dinî törenler”, “kutsal mekanlar: metodoloji ve yorum sorunları”, “imparatorluk yapıları ve geriye bıraktıkları: Yazılı ve ikonografik belgeler”, “yeni arkeolojik buluşlar”, “esnaf, zanaatkarlar ve Pazar alanı”, “1204’ten sonra İstanbul’daki Latinler”, “Geç Bizans İstanbul’unda inşaat ustaları ve yapı işleri” gibi alt başlıklar altında organize edilmiştir. Konferans Konstantinopolis’in yalnız fiziksel topoğrafyasına ve yapılarına değil, hamilerine, güç ve otoritenin ifadesine, kadınların toplumdaki rolüne, ticaretine, sosyal ilişkilerine, şehrin etnik ve dinî gruplarına çok çeşitli açılardan bakmış, geniş bir zaman dilimini kapsamıştır. Giriş dahil toplam yirmi bir makaleden oluşan bu kitaba ve konferansa katkıda bulunan araştırmacıların on üçü önceki iki konferanstan en az birine katılmışlardı. Bu yayında, Türkiye’den yedi araştırmacının makalesi bulunmaktadır.

Şu anda Koç Üniversitesi’nde Bizans Tarihi dersleri veren Paul Magdalino, Cyril Mango gibi araştırmalarının çoğunu Konstantinopolis üzerine yoğunlaştırmış ve yukarıda bahsedilen üç konferansa da katkıda bulunmuştur. Magdalino’nun Ortaçağ Konstantinopolis’inin kentsel gelişimi üzerine kaleme aldığı kitap⁵² kronolojik olarak Mango’nun yukarıda bahsettiğimiz ve IV. ve VII. yüzyıllar arasında Konstantinopolis’in gelişimini ele alan kitabının devamıdır. Aynı seriden çıkan bu iki kitap ilk bakışta birbirini tamamlıyor gibi görünebilir ancak Magdalino ve Mango’nun İstanbul’un kentsel gelişimi ile ilgili fikirlerinde ayrılıklar vardır. Magdalino Ortaçağ Konstantinopolis’inin Geç Antik Dönem Konstantinopolis’inin önemli bir devamı niteliğinde olduğunu düşünmektedir. Mango ise şehrin VII. yüzyıldan sonra bir transformasyon geçirdiği kanaatinde dir.

Magdalino’nun yakın zamanda çıkan Konstantinopolis üzerine yazılarının toplandığı kitapta,⁵³ yukarıda bahsedilen üç konferans yayınında çıkan makalelerinin yanı sıra araştırmacının bahsedilen kitabının İngilizcesi, metnin büyük ölçüde tashih edilmesiyle yeniden basılmıştır. Bu kitaptaki makaleler, Magdalino’nun geniş ilgi alanını ve Ortaçağ Konstantinopolis’ni anlamak adına kullandığı geniş malzeme yelpazesini yansıtmaktadır. Diğer makalelerden⁵⁴ ikisi ilk defa bu kitapta yayımlanmıştır. Kitabın önsözünde Bizans

Constantinople”; Michel Kaplan, “Les artisans dans la societe de Constantinople aux VIIe-XIe siecles”, Angeliki E. Laiou, “Women in the Marketplace of Constantinople (10th-14th Centuries)”. 7. Bölüm: David Jacoby, “The Urban Evolution of Latin Constantinople (1204-1261)”, Michel Balard, “La societe perote aux XIVe-XVe siecles: autour des Demerode et des Draperio”. 8. Bölüm: Klaus-Peter Matschke, “Builders and Building in Late Byzantine Constantinople”, Alice-Mary Talbot, “Building Activity in Constantinople under Andronikos II: The Role of Women Patrons in the Construction and Restoration of Monasteries”, Ihor Şevcenko, “Sonuçlar”.

52 Paul Magdalino, *Constantinople médiévale. Études sur l’évolution des structures urbaines (VIIe-XIIe siècles)*, Paris: De Boccard, 1996.

53 Paul Magdalino, *Studies on the history and topography of Byzantine Constantinople*, Aldershot: Ashgate 2007.

54 “Constantine V and the middle age of Constantinople” ve “Pseudo-Kodinos’ Constantinople” adlı makaleler ilk olarak burada basılmıştır. Kitaptaki diğer makaleler: “Observations on the

İstanbulu tarihçisinin sınırlı ve kesin olmayan verilerle çalıştığını ve yazacağı şeyin raf ömrünün kısa olacağı konusunda bizi uyararak Magdalino farklı bakış açılarının bu noktada ne kadar önemli olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu yayınların dışında, Magdalino'nun Ortaçağ İstanbulu'nun hem fiziksel hem de sosyo-ekonomik topoğrafyasına dair başka önemli çalışmaları da vardır.⁵⁵

Magdalino gibi Ortaçağa yoğunlaşan Bizans mimarlık tarihçisi Robert Ousterhout Konstantinopolis'in yapı çevresinin çalışılmasına farklı bir bakış açısı getirmiştir. Ousterhout, geleneksel yöntemleri sorgulayarak, mimariye yapıları yapanlar gözüyle, yapı teknolojilerine ve atölyelere yoğunlaşarak bakar. Ousterhout'un *Master Builders of Byzantium*⁵⁶ adlı kitabı çoğunluğu Konstantinopolis'te olan ve IX ile XV. yüzyıllar arasında inşa edilmiş yapılara odaklanarak, bu kiliselerin, mimarlar değil, kimi zaman işlerine yaratıcılıklarını yansıtan yapı ustaları tarafından inşa edildiğini söyler. Yapılara değişen ve gelişen nesnelere bakmak gerektiğini belirten Ousterhout, bir binayı anlamak için onun tarihsel bir metin gibi okunması gerektiği tipolojik ve tarihsel analizlerin tek başına yeterli olmadığını söylemektedir. Ousterhout'un çalışması, yapıcılar grubunu konu alarak şehre dair sosyo-ekonomik bir olguya da temas etmektedir. Ousterhout'un Konstantinopolis ile ilgili, başta Kariye ve Pantokrator kiliseleri üzerine olmak üzere, başka önemli çalışmaları da olmuştur.⁵⁷ Kariye Camii'nin mimarisi ile ilgili olarak yapı safhalarını açık bir şekilde ortaya koyan çalışması, daha önce mozaikleri ve duvar resimleriyle ilgi odağı olmuş olan bu önemli kilisenin mimarisini tartışan ilk önemli yayındır.

Nea Ekklesia of Basil I"; "Basil I, Leo VI and the feast of the Prophet Elijah"; "The Evergetis fountain in the early 13th century: an ekphrasis of the paintings in the cupola (with Lyn Rodley)"; "Constantinopolitana"; "Constantinople and the 'exo chorai' in the time of Balsamon" ve "Constantinople and the outside world".

55 Paul Magdalino ve Ruth Macrides, "The Architecture of Ekphrasis: Construction and Context of Paul the Silentiary's Poem on Hagia Sophia", *Byzantine and Modern Greek Studies*, 1998, sy. 12, s. 47-82. Paul Magdalino, "The Bath of Leo the Wise and the 'Macedonian Renaissance' Revisited: Topography, Iconography, Ceremonial and Ideology", *Dumbarton Oaks Papers*, 1988, sy. 42, s. 97-118. Paul Magdalino, "Church, bath and diakonia in medieval Constantinople", Rosemary Morris (der.), *Church and People in Byzantium*, 1990, Birmingham: Centre for Byzantine, Ottoman and Modern Greek Studies, s. 165-88. Paul Magdalino, "Medieval Constantinople: built environment and urban development", A. Laiou (der.), *Economic history of Byzantium*, s. 529-37.

56 Robert Ousterhout, *Master builders of Byzantium*, Princeton, N.J., Chichester: Princeton University Press, 1999.

57 Yazarın Konstantinopolis'in mimarisine dair başka önemli yayınları da vardır. Bazıları: Robert Ousterhout, "Constantinople, Bithynia, and Regional Developments in Later Byzantine Architecture", *The Twilight of Byzantium*, Slobodan Curcic ve Doula Mouriki (der.), Princeton: Department of Art and Archaeology, Program in Hellenic Studies, 1991, s. 75-9. Robert Ousterhout, "Building Medieval Constantinople", *Proceedings of the Patristic Medieval Renaissance Conference*, 1994-96, c. 19-20, sy. 35-67. Robert Ousterhout, "Reconstructing Ninth-Century Constantinople", *Byzantium in the Ninth Century: Dead or Alive?*, Leslie Brubaker (der.), Aldershot: Ashgate, 1998, sy. 115-130. Robert Ousterhout, "Contextualizing the Later Churches of Constantinople: Suggested Methodologies and a Few Examples", *Dumbarton Oaks Papers*, 2000, sy. 54, s. 241-50. Araştırmacının Zeyrek Camii ve Kariye Camii ile ilgili yayınları için aşağıya bakınız.

Ousterhout tarafından vurgulanan yapıların malzemelerinin araştırılmasının önemi 2004 yılında Bardill'in Konstantinopolis tuğla damgaları üzerine yayımladığı kapsamlı çalışma ile bir kez daha ortaya çıkmıştır. İki ciltlik bu anıtsal yayın yapılar için bir kronoloji oluşturmak için oldukça önemli olmuştur.⁵⁸ Bunun dışındaki çalışmalarında Bardill yine Konstantinopolis'e odaklanmış, birçok yapı hakkında kendisinden önce yazılanları sorgulamış ve yeni fikirler sunmuştur.⁵⁹

Bizans son dönemlerinde sınırları iyice küçülmüş ve yeni sorunlarla başetmek durumunda olan bir imparatorluğa dönüşmüştür. Türkiye'de Bizans tarihi çalışmalarında önemli rol oynayan ve yukarıda bahsettiğimiz Konstantinopolis konulu İstanbul'daki uluslararası konferansın organizasyonunu ve yayınının editörlüğünü yapan Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü profesörü Nevra Necipoğlu'nun çalışmaları Bizans'ın bu geç dönemine yoğunlaşmıştır. Necipoğlu'nun kısa bir süre önce çıkan kitabı⁶⁰ Selanik, Morea adası ve Konstantinopolis'teki aristokrasi, tüccarlar, çiftçiler ve kilise üyelerinin Osmanlılara ve Batı Avrupalılara karşı politik duruşlarını dönemin sosyo-ekonomik şartları bağlamında ele almıştır. Konstantinopolis doğal olarak üzerinde en kapsamlı durulan yerleşim olmuştur. Bu kitapla beraber, şehrin Geç Bizans dönemine dair bilgimiz büyük ölçüde genişletilmiştir. Bu dönemin sanatına dair başka önemli bir yayında yer alan bir makalede şehrin kentsel dönüşümleri haritalarla gösterilmiştir.⁶¹

Bizans İmparatorluğu'nun bütününe ekonomisi ve sosyal yapısı üzerine özellikle Angeliki Laiou'nun yazdığı ya da editörlüğünü yaptığı kapsamlı yayınlar olmuştur.⁶² Bunlar Konstantinopolis şehrini anlamak üzerine yapılmış çalışmalar olmasa da, kaçınılmaz olarak çoğunlukla imparatorluğun kalbi olan bu şehri yansıtmaktadırlar. İmparatorluğun sosyo-ekonomik tarihini araştıran en önemli araştırmacılardan biri olan Nicolas Oikonomides'in bazı makaleleri de Konstantinopolis'e odaklanmıştır.⁶³

58 Jonathan Bardill, *Brickstamps of Constantinople*, 2 cilt, Oxford: Oxford University Press, 2004.

59 Aşağıda saraylar ve kiliseler hakkında değinilen yayınlara bakınız.

60 Nevra Necipoğlu, *Byzantium between the Ottomans and the Latins: politics and society in the late empire*, Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2009.

61 Vassilios Kidonopoulos, "The Urban Physiognomy of Constantinople from the Latin Conquest through the Palaiologan Era", *Byzantium, Faith and Power (1261-1557). Perspectives on Late Byzantine Art and Culture*, Sarah T. Brooks (der.), New York; Londra: Yale University Press, 2007, s. 98-117.

62 Angeliki E. Laiou ve Cécile Morrisson, *The Byzantine economy*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007; Angeliki E. Laiou, *Gender, society and economic life in Byzantium*, Aldershot: Variorum, 1992; Angeliki E. Laiou ve diğerleri, *The economic history of Byzantium: from the seventh through the fifteenth century*, Washington, DC: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2002.

63 Nicolas Oikonomides, *Social and economic life in Byzantium*, Elizabeth Zachariadou (der.), Aldershot: Ashgate Variorum, 2004. Bazı makalelerinin toplu basımı olan bu kitapta Konstantinopolis üzerine iki makale vardır: "Life and Society in eleventh century Constantinople", •

Bizans İstanbulu üzerine yazılmış olanlara bu genel bakıştan sonra, şimdi de şehrin ana topoğrafik öğeleri, yani surları, su sistemi, kamusal alanları, sarayları, kiliseleri ve manastırları üzerine yapılmış belli başlı yayınlar üzerinde kısaca durulacaktır. Daha önceki konferans yayınlarında bu konulara değinildiği için burada bazı tekrarlar olacaktır. Aşağıda bahsedilecek fiziksel topoğrafyaya ait kategoriler ve tekil yapılarla ilgili olarak 1992 yılı öncesinde yayımlanmış kitap ve makaleler için Kleinbauer'in bibliyografik yayın kataloğu çok önemli bir kaynaktır.⁶⁴ Bu katalogun başında Bizans mimarisi tariyografyası üzerine oldukça faydalı bir giriş vardır. Bu kitapta, kataloglanan her yayının kısa bir açıklaması da yapılmıştır.

Şehir surları, Konstantinopolis topografyasının en önemli parçasıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu konuda ilk kapsamlı çalışmayı Schneider yapmıştır. Daha ileriki yıllarda surlara olan ilgi devam etmiş ve bu alandaki çalışmalar özellikle Türk araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir.⁶⁵ Zeynep Ahunbay ve Metin Ahunbay surların restorasyonu ile ilgili çalışmalarda bulunmuş, daha önce erişilemeyen duvarları belgelemişlerdir.⁶⁶ Yakın zamanda şehir duvarlarının İmparator Theodosius ve Komnenos hanedanı dönemi safhaları belirlenmiş, yapım teknikleri, devşirme malzeme kullanımı gibi konulara da değinilerek, detaylı haritlerle desteklenmiş bir yayın hazırlanmıştır.⁶⁷

Son yıllarda İstanbul ve civarında sürdürülen en önemli yüzey araştırmalarından biri 2000 yılından itibaren Jim Crow ve ekibi tarafından yürütülen şehrin su sisteminin araştırılması projesidir. Crow'un Jonathan Bardill ve Richard Bayliss'le birlikte yayımladığı bu araştırmanın sonuçları, şehre su sağlama koşullarına tarihsel bir bakış sunduktan sonra şehrin dışından su sağlayan kanallara, su yolları ve köprülerin yapımına, şehrin içinde suyun dağıtımına ve depolanmasına ve taş ustalarının damgalarına yoğunlaşır.⁶⁸

Şehrin ana aksı olan *mese*, sokaklar, forumlar, imparator heykelleri, şehir kapıları gibi anıtsal kentsel öğelerle evleri, dükkanları, parkları ve bahçeleri gibi diğer kamusal ve özel alanları, çeşitli makalelerin konusu olmuştur.⁶⁹

"The economic region of Constantinople: from directed economy to free economy, and the role of the Italians".

64 W. Eugene Kleinbauer, *Early Christian and Byzantine architecture: an annotated bibliography and historiography*, Boston, Mass: G. K. Hall, 1992.

65 Feridun Dirimtekin, *Fetihden önce Marmara Surları*, İstanbul: Fetih Derneği Yayınları, 1953; Feridun Dirimtekin, *Fetihden önce Haliç*, İstanbul: İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1956.

66 Metin Ahunbay ve Zeynep Ahunbay, "Recent Work on the Land Walls of Istanbul: Tower 2 to Tower 5", *Dumbarton Oaks Papers*, 2000, sy. 54, s. 227-39.

67 Neslihan Asutay-Affenberger, *Landmauer von Konstantinopel-Istanbul: historisch-topographische und baugeschichtliche Untersuchungen*, Berlin; New York: Walter De Gruyter, 2007.

68 James Crow, Jonathan Bardill ve Richard Bayliss, *The Water Supply of Byzantine Constantinople*, Londra: Society for the Promotion of Roman Studies, 2008.

69 Leslie Brubaker, "Topography and the Creation of Public Space in Early Medieval Constantinople", *Topographies of Power in the Early Middle Ages*, Mayke De Jong ve Frans Theuws (der.), Leiden: Brill, 2001, s. 31-43. Cyril Mango, *Studies on Constantinople*'da yer alan iki ma- ♦

İstanbul'da Pera Müzesi'nde Şubat 2010'da açılan "Hippodrom/Atmeydanı-İstanbul'un Tarih Sahnesi" adlı sergi Bizans İstanbulu'nun en önemli kent-sel unsurlarından biri olan Hippodrom ve onun Osmanlı dönemindeki kullanımı üzerine odaklanmıştır. Bu sergi Hippodrom'un mimarisinin ve arkeolojisinin yanısıra, eğlenceleri, atları, anıtları ve efsanelerine de değinen ve Bizans İstanbulu'nun sosyal yaşamına ışık tutan oldukça kapsamlı, İngilizce ve Türkçe iki ciltlik bir yayımla taçlandırılmıştır. Kitabın ikinci cildinde Hippodrom'un Osmanlı dönemindeki durumu ele alınmıştır. Brigitte Pitarakis'in editörlüğünü yaptığı birinci cilt ise Bizans dönemine yoğunlaşır.⁷⁰ Cyril Mango, Gilbert Dagron, Jonathan Bardill ve Albrecht Berger gibi çalışmalarını Konstantinopolis üzerine yoğunlaşan araştırmacılarla, Bizans çalışmalarının diğer uzman araştırmacıları bir araya getirilmiştir.⁷¹ Kitabın sonundaki

---

kalesi Constantine sütunu, diğer ikisi Justinianus ve ondan sonraki imparatorların sütunları ve Justinianus sütunu üzerindeki heykelle ilgilidir (bkz. Bu makale Dipnot 40). Franz Alto Bauer, "Urban space and ritual: Constantinople in Late Antiquity", *Acta ad archaeologiam et artium historiam pertinentia*, 2001, 15, s. 27-61. Ken Dark ve Anthea L. Harris, "The Last Roman Forum; The Forum of Leo in the 5th Century Constantinople", *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 2008, sy. 48/1, s. 57-69. Cyril Mango, "The Triumphal Way of Constantinople and the Golden Gate", *Dumbarton Oaks Papers*, 2000, 54, s. 173-188. Marlia Mundell Mango, "The Porticoed Street at Constantinople", Nevra Necipoğlu (der.) *Byzantine Constantinople: Monuments, Topography, and Everyday Life*, Leiden: Brill, 2001, s. 29-52. Altın Kapı için: Theodore Macridy Bey ve Stanley Casson, *Excavations at the Golden Gate, Constantinople*, Oxford: John Johnson for the Society of Antiquaries of London, 1931. Jonathan Bardill, "The Golden Gate in Constantinople: A Triumphal Arch of Theodosius I", *American Journal of Archaeology*, 1999, sy. 103, c. 4, s. 671-696. Albrecht Berger, "Streets and Public Spaces in Constantinople", *Dumbarton Oaks Papers*, 2000, sy. 54, s. 161-172. Henry Maguire, "Gardens and Parks in Constantinople", *Dumbarton Oaks Papers*, 2000, sy. 54, s. 251-264. Marlia Mango, "The Commercial Map of Constantinople", *Dumbarton Oaks Papers*, 2000, sy. 54, s. 189-207. T. Thomov ve A. Ilieva, "The shape of the market: mapping the Book of the Eparch", *Byzantine and Modern Greek Studies*, 1998, sy. 22, s. 105-16. Ken Dark, "Houses, streets and shops in Byzantine Constantinople from the fifth to the twelfth centuries", *Journal of Medieval History*, 2004, sy. 30-2, s. 83-107. Paul Magdalino, "The Byzantine aristocraticoikos", *The Byzantine aristocracy, IX-XIII centuries*, M. Angold (der.), Oxford: B.A.R, 1984, s. 92-111; Paul Magdalino, "Aristocratic oikoi in the tenth and eleventh regions of Constantinople", Nevra Necipoğlu (der.), *Byzantine Constantinople. Monuments, topography and everyday life*, s. 53-69.

70 Brigitte Pitarakis (der.), *Hippodrom/Atmeydanı: İstanbul'un Tarih Sahnesi / a stage for Istanbul's history*, c. 1, İstanbul: Pera Müzesi Yayınları, 2010. Segideki ve yayındaki üç boyutlu rekonstrüksiyonlar, aşağıda bahsedilen saray sergisine de üç boyutlu çizimleriyle katkıda bulunmuş olan A. Tayfun Öner'e aittir. <http://www.arkeo3d.com/byzantium1200/hippodrom.html>. Aynı sitede İstanbul'un daha birçok Bizans yapısının rekonstrüksiyonu vardır.

71 Kitabın içindeki makaleler: B. Pitarakis tarafından kapsamlı bir giriş; G. Dagron, "Bir Roma'dan Diğere"; C. Mango, "Konstantinopolis Hippodromu'nun Tarihçesi"; C. Morrison, "Araba Yarışçısı olarak Muzaffer İmparator"; C. Rouché, "Partiler ve Eğlenceler"; A. M. Talbot, "Orta Bizans Döneminde Hippodromun Cazibesi"; A. McCabe, "Hippodrom'un Atları"; J. Bardill, "Hippodrom'da Kazılar ve Arkeologlar"; J. Bardill ve T. Öner, "Konstantinopolis Hippodromu'nun Mimarisi ve Arkeolojisi"; J. Bardill, "Konstantinopolis Hippodromu'nun Anıtları ve Süslemeleri"; J. P. Sodini, "Hippodrom'da bulunan mermer sütun başlıkları"; A. Berger, "Halk Kültüründe ve Efsanelerde Konstantinopolis ve Hippodromu"; A. Cutler, "Herakles ve Konstantinopolis Hippodromu"; J. P. Grégoire, "Batlı Seyyahların Gözünden Hippodrom/Atmeydanı: Gerçekler ve Efsaneler (Onbeşinci-Onyedinci Yüzyıllar)".

katalog, Hippodrom'da bulunan çok çeşitli kategorideki objelerin dökümünü sunmaktadır. Bu objelerden bir kısmı Hippodrom'da sergilenen heykellere aittir ki, bu heykeller, Sarah Bassett'ın önemli çalışmasının bir bölümünü oluşturmaktadır. Bassett IV. ve VI. yüzyıllar arasında Konstantinopolis'e getirilen heykellerle ilgili fikir vermekle beraber, onlar aracılığıyla verilen politik mesajlar sayesinde o dönem Konstantinopolisi'ni anlamamızı da sağlar.⁷²

İmparatorluk kültürünün Hristiyanlaşması ile saray, Bizanslılar tarafından kutsal bir mekan olarak algılanmaya başlanmıştır. Konstantinus'tan 1204'e kadar ve 1261'den sonra kısa bir süre Bizans İmparatorları tarafından kullanılan Büyük Saray'dan geriye kalan fiziksel kalıntılar sınırlıdır.⁷³ İstanbul'daki Bizans dönemine ait en kapsamlı kazılar ilk olarak bu sarayda yapılmıştır.⁷⁴ 1969'da Rodolphe Joseph Guillaud, bu kazıları ve büyük Saray'daki törenleri anlatan ve X. yüzyılda Konstantin Porphyrogenetus tarafından yazılmış olan *Seramoniler* kitabını esas alarak rekonstrüksiyonlar yapmıştır.⁷⁵ Büyük Saray daha sonraki yıllarda da ilgi çekmeye devam etmiş,⁷⁶ son zamanlarda kazılar yeniden başlatılmıştır.⁷⁷

Konstantinopolis'in diğer sarayları da araştırma konusu olmuştur⁷⁸ ve son olarak Haziran 2010'da ikincisi düzenlenen Uluslararası Sevgi Gönül Bizans

72 Sarah Bassett, *The Urban Image of Late Antique Constantinople*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

73 Ernst Mamboury ve Theodor Wiegand, *Die Kaiserpaläste von Konstantinopel: zwischen Hippodrom und Marmara-Meer*, Berlin und Leipzig: W. de Gruyter and co., 1934. Jonathan Bardill, "The Great Palace of the Byzantine Emperors and the Walker Trust Excavations", *Journal of Roman Archaeology*, 1999, sy. 12, s. 217-30. C. Mango, *The brazen house: a study of the vestibule of the imperial palace of Constantinople* (Copenhagen 1959); P. Magdalino 1978, *Manuel Komnenos and the Great Palace*, *BMGS* 4, 101-14.

74 G. Brett, W. J. MacAulay ve R. B. K. Stevenson, *The Great Palace of the Byzantine Emperors. Being a First Report on the Excavations Carried out in Istanbul on Behalf of the Walker Trust (The University of St. Andrews) 1935-1938*, Londra: Geoffrey Cumberlege, Oxford University Press, 1947. David Talbot Rice (der.), *The Great Palace of the Byzantine Emperors. Second Report*, Edinburgh: University of Edinburgh Press, 1958.

75 Rodolphe Joseph Guillaud, *Études de topographie de Constantinople byzantine*, Berlin: Akademie Verlag, 1969.

76 Büyük Saray üzerine detaylı bir kaynakça listesi için bkz. Inge Uyterhoeven, "Housing in Late Antiquity: Thematic Perspectives", Luke Lavan, Lale Özgenel ve Alexander Sarantis (der.), *Housing in late antiquity: from palaces to shops*, Leiden: Brill, 2007, s. 36.

77 Alpay Pasinli, "Pittakia' ve 'Magnum Palatium-Büyük Saray' Bölgesinde 1999 Yılı Çalışmaları (Eski Sultanahmet Cezaevi Bahçesi)", *11. Müze Çalışmaları ve Kurtama Kazıları Sempozyumu*, 2001, s. 41-6. Asuman Denker ve diğerleri, "Büyük Saray Kazısı", *Gün Işığında İstanbul'un 8000 yılı*, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayını, 2007, s. 126-41.

78 Cyril Mango, "The Palace of Marina, the Poet Pallas and the bath of Leo VII", *Mélanges M. Chatzidakis*, Athens, 1991, s. 321-30. "The Palace of Boukoleon", *Cahiers archaéologiques*, 1997, sy. 45, s. 41-50. J. B. Papadopoulos, *Les Palais et les églises des Blachernes*, Thessalonike, 1928. Aristokrasi için inşa edilmiş bir saray için: Jonathan Bardill, "The Palace of Lausus and Nearby Monuments in Constantinople: A Topographical Study", *American Journal of Archaeology*, 1997, sy. 101-1, s. 67-95; Boukoleon, Hormisdas ve Blachernai sarayları için ayrıca bkz. Guillaud, *Études de topographie de Constantinople byzantine*.

Araştırmaları Sempozyumu'nun başlığı "Bizans Sarayı: İktidar ve Kültür Kaynağı" olarak belirlenmiş ve sunumların çoğu doğal olarak Konstantinopolis'e odaklanmıştır. İlk Sevgi Gönül Konferansı'nın yayının kalitesi, saraylar hakkında da önemli bir yayını müjdelemektedir. Bu sempozyum kapsamında Arkeoloji müzelerinde Bizans sarayları üzerine, sarayların ayakta duran yapılarını, kazılarda çıkan buluntularını ve rekonstrüksiyonlarını sunan bir sergi hazırlanmıştır.

İstanbul'un ayakta duran kiliseleri doğal olarak Bizans dönemiyle ilgili olarak en çok üzerinde durulan konulardan biri olmuştur. Yukarıda bahsettiğimiz 1970 ve öncesi yayınların çoğu kiliseleri katalog tarzında ele almıştır. Thomas Mathews'un şehirdeki İkonakırıcılık dönemi öncesi kiliselerinin litürjik planlamasına odaklandığı çalışması İstanbul kiliselerine tematik olarak yaklaşan ilk eserdir.⁷⁹ Burada kiliselerin hepsini ele almak, aynı şekilde seçilen kiliseler üzerinde yapılmış tüm yayınlara değinmek mümkün değildir.⁸⁰ Sadece belli başlı bazı kiliseler üzerine yapılan önemli çalışmalardan bahsedilecektir. Şehrin katedrali ve en ihtişamlı kilisesi olan Ayasofya, kaçınılmaz olarak ilgiyi en çok çeken kilise olmuştur. 537 yılında, daha önce inşa edilmiş ve yıkılmış katedrallerin yerine Justinianus tarafından yaptırılan Ayasofya, planı, mimari bezemeleri, malzemeleri ve mozaikleriyle oldukça görkemli bir yapıdır ve bu yapı çok çeşitli açılardan çalışılmıştır.⁸¹ VIII. yüzyıl ortalarında büyük ölçüde yeniden inşa edilen Aya İrini Kilisesi şehrin diğer bir önemli kilisesidir. Bu kilise üzerine Walter S. George'un yaptığı çalışmalar,⁸² daha sonra Urs Peschlow tarafından geliştirilmiştir.⁸³

79 Thomas F. Mathews, *The Early Churches of Constantinople: Architecture and Liturgy*, University Park: Pennsylvania State University Press, 1971. Araştırmacının diğer bir yayını, 40 kilisenin fotoğraflık bir incelemesidir ve her bina için kaynakça verilen bu yayında katalog tarzı yaklaşım sürdürülmüştür: Thomas F. Mathews, *The Byzantine Churches of Istanbul: A Photographic Survey*, Londra: Pennsylvania State University Press, 1976.

80 Bizans Mimarisine genel bir bakış için: Richard Krautheimer, *Early Christian and Byzantine architecture*, Harmondsworth: Penguin, 1965. Cyril Mango, *Byzantine architecture*, New York: H. N. Abrams, 1976. Bu kitaplarda doğal olarak, Konstantinopolis üzerinde yoğun olarak durulmuş ve Justinianus dönemine ayrı bir bölüm ayrılmıştır.

81 Thomas Whittemore, *The mosaics of St. Sophia at Istanbul*, Paris: Oxford University Press, 1933. Robin Cormack ve Ernest Hawkins, "The Mosaics of St. Sophia at Istanbul the Rooms above the Southwest Vestibule and Ramp", *Dumbarton Oaks Papers*, 1977, sy. 31, s. 175-251. Robert L. Van Nice, *Saint Sophia in Istanbul: An Architectural Survey*, Washington DC: The Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, 1966- 87. Cyril Mango, *Materials for the study of the mosaics of St. Sophia at Istanbul*, Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1962. R. Mainstone, *Hagia Sophia. Architecture, structure and liturgy of Justinian's Great Church*, Londra: Thames and Hudson, 1988. Robert Mark ve Ahmet Çakmak (der.), *Hagia Sophia from the age of Justinian to the present*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992. Natalia B. Teteriatnikov, *Mosaics of Hagia Sophia, Istanbul: the Fossati restoration and the work of the Byzantine Institute*, Washington, DC: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1998.

82 Walter S. George, *The Church of St. Eirene at Constantinople*, Oxford, 1912.

83 Urs Peschlow, *Die Irenenkirche in Istanbul: Untersuchungen zur Architektur*, Tübingen: E. Wasmuth, 1977.

Justinianus ve Theodora tarafından inşa edilen Aziz Sergios ve Backhos Kilisesi (Küçük Ayasofya Camii) üzerinde, araştırmacıların özellikle kilisenin bir saray kilisesi olup olmadığı yönünde fikir ayrılıklarından dolayı ısrarla durulmuştur. Bu kiliseyi konu alan yayınlar kendinden öncekileri tartışma şekline bürünmüştür.⁸⁴ Justinianus dönemi kiliseleri içinde çok önemli bir yeri olan diğer bir kilise Anicia Juliana tarafından 524 ve 527 yılları arasında yaptırılan Aziz Polyeuktos Kilisesidir. Martin Harrison ve Nezih Fıratlı'nın, Dumbarton Oaks'un katkılarıyla, daha önce bulunan yazıtlar ışığında Saraçhane'de gerçekleştirdiği kazılar kilisenin planını ve İstanbul'daki çağdaşlarından oldukça farklı olan mimari plastiğini ortaya çıkarmıştır.⁸⁵ Son yıllarda bu kilisenin rekonstrüksiyonu ile ilgili yeni öneriler yapılmıştır.⁸⁶ Şehre dair bilgimizi büyük ölçüde arttıran çalışmalardan biri de Kalenderhane Camii'ndeki kazılardır. 1960'lar ve 70'lerde Doğan Kuban ve Cecil Striker tarafından yapılan kazıların ilk yayını 90'larda çıkmış, bunu 2007 tarihinde son raporların toplandığı cilt takip etmiştir.⁸⁷

Bizans toplumunda manastırlar çok önemli dinî ve sosyal kurumlardır. Peter Hatlie 350 ve 850 yılları arasında Konstantinopolis'in rahiplerini ve manastırlarını anlattığı kitabında rahiplerin şehirleriyle ilişkilerini ve kilise ve politika üzerindeki etkilerini incelemektedir.⁸⁸ Türkiye'de yapılmış bir doktora tezi ise daha geç bir dönemde Konstantinopolis'te manastırlar ve toplumun ilişkilerine

84 C. Mango, "The Church of Saints Sergius and Bacchus at Constantinople and the Alleged Tradition of Octagonal Palatine Churches", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 1972, sy. 21, s. 189-93; Richard Krauthemer, "Again Saints Sergius and Bacchus at Constantinople", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 1974, sy. 23, s. 251-53; C. Mango, "The Church of Sts. Sergius and Bacchus Once Again", *Byzantinische Zeitschrift*, 1975, sy. 68, s. 385-92; Jonathan Bardill, "The Church of Sts. Sergius and Bacchus in Constantinople and the Monophysite Refugees", *Dumbarton Oaks Papers*, 2000, sy. 54, s. 1-11; Thomas Mathews, "The palace church of Sts. Sergius and Bacchus in Constantinople", J. J. Emerick ve D. M. Deliyannis (der.), *Archaeology in Architecture: Studies in Honor of Cecil Striker*, Mainz: Philipp von Zabern, 2005, s. 137-43; Brian Croke, "Justinian, Theodora, and the Church of Saints Sergius and Bacchus", *Dumbarton Oaks Papers*, 2006, sy. 60, s. 25-63.

85 R. Martin Harrison, *A temple for Byzantium: the discovery and excavation of Anicia Juliana's palace-church in Istanbul*, Londra: Harvey Miller, 1989; R. Martin Harrison ve diğerleri, *Excavations at Saraçhane in Istanbul*, 2 cilt, Princeton: Princeton University Press, 1986-92. Bu yayının ikinci cildini oluşturan seramik analizi J. Hayes tarafından yapılmıştır ve seramik kronolojisinin oturtulması açısından çok önemli bir katkı oluşturmuştur.

86 Jonathan Bardill, "A New Temple for Byzantium: Anicia Juliana, King Solomon and the Gilded Ceiling in the Church of St Polyeuktos in Constantinople", Will Bowden, Adam Gutteridge ve Carlos Machado, *Social and Political Life in Late Antiquity*, Leiden: Brill, 2006, s. 339-70.

87 Cecil L. Striker ve Doğan Kuban (der.), *Kalenderhane in Istanbul: The buildings, their history, architecture and decoration*, Mainz: Philipp von Zabern, 1997. Cecil L. Striker ve Doğan Kuban (der.), *Kalenderhane in Istanbul. The excavations. Final reports on the archaeological expedition and restoration at Kalenderhane Camii 1966-1978*, Mainz: Philipp von Zabern, 2007.

88 Peter Hatlie, *The monks and monasteries of Constantinople, ca. 350-850*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

odaklanmıştır.⁸⁹ Janin, Ortaçağda Konstantinopolis ve yakın çevresinde yaklaşık üç yüz kırk beş manastır olduğundan bahsetmektedir. Şehirde şu anda ayakta kalan birçok kilise, eskiden manastır olan yapı komplekslerine aittir, ancak malesef bu kurumların diğer yapıları günümüze ulaşmamıştır. Konstantinopolis'in yakın çevresinden ise, Alessandra Ricci'nin, yaptığı kazılar sonucunda, Satyros manastırını olarak yeniden tanımladığı Küçükyalı'daki kalıntılar vardır.⁹⁰

Manastır kiliseleri üzerine araştırmalar, yapıların özelliklerine, arkeolojik kazılarının mümkün olup olmamasına ve restorasyon çalışmalarına bağlı olarak çok çeşitli şekillerde olmuştur. Myrelaion manastır (Bodrum Camii),⁹¹ Constantine Lips manastır (Fenari İsa Camii),⁹² Mary Peribleptos (Sulu Manastır),⁹³ Pantokrator manastır (Zeyrek Camii),⁹⁴ Khora Manastır (Kariye Cami)⁹⁵ ve Theotokos Pammakaristos (Fethiye Camii)⁹⁶ üzerine yayınlar yapılmıştır. Ayrıca Bizans İstanbulu'nun kiliseleri hakkında çok sayıda resimli, 'coffee table' tarzı kitaplar yayımlanmıştır.⁹⁷

89 Esra Güzel Erdoğan, "Relationship Between Constantinopolitan Monasteries and Society and the Concept of *Philanthropia* During the Reign of Andronikos II (1282-1328)", Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2009.

90 Alessandra Ricci, "Reinterpretation of the 'Palace of Bryas': A Study in Byzantine Architecture, History and Historiography", Doktora tezi, Princeton Üniversitesi, 2008. Ayrıca: Alessandra Ricci, "Quattro anni di indagini archeologiche (2001-2004) ed impegno per la salvaguardia del sito medio-bizantino di Küçükyalı di İstanbul", *Dall' Eufrate al Mediterraneo. Ricerche delle Missioni Archeologiche Italiane in Turchia*, Ankara, 2005, s. 171-177.

91 Cecil L. Striker, *The Myrelaion (Bodrum Camii) in İstanbul*, Princeton: Princeton University Press, 1981.

92 Theodore Macridy, "The monastery of Lips (Fenari İsa Cami) at İstanbul", *Dumbarton Oaks Papers*, 2000, sy. 18, s. 249-315.

93 C. Mango, "The monastery of St. Mary Peribleptos (Sulu Manastır) at Constantinople Revisited", *Revue des Études Arméniennes*, 1992, 23, s. 473-93; Ken Dark, "The Byzantine Church and Monastery of St Mary Peribleptos in İstanbul", *The Burlington Magazine*, 1999, sy. 141/1160, s. 656-664.

94 Robert Ousterhout, Zeynep Ahunbay and Metin Ahunbay, "Study and Restoration of the Zeyrek Cami in İstanbul: first report, 1997-98", *Dumbarton Oaks Papers*, 2000, sy. 54, s. 265-70; Robert Ousterhout, "Architecture, Art, and Komnenian Ideology at the Pantokrator Monastery", Nerva Necipoğlu (der.), *Byzantine Constantinople: Monuments, Topography, and Everyday Life*, 2001, s. 133-150.

95 Paul A. Underwood (der.), *The Kariye Djami*, Londra: Routledge and Kegan Paul, 1967; Robert Ousterhout, *The Architecture of the Kariye Camii in İstanbul*, Washington, D.C: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1987; Robert Ousterhout, *The Art of the Kariye Camii*, Londra-İstanbul: Scala, 2002; Engin Akyürek, *Bizans'ta Sanat ve Ritüel: Kariye Güney Şapelinin İkonografisi ve İşlevi*, İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 1996.

96 Cyril Mango (der.), *The Mosaics and Frescoes of St. Mary Pammakaristos (Fethiye Cami) at İstanbul*, Washington, D.C: Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, 1978.

97 Bunlardan en dikkate değerleri: Cyril Mango ve Ahmet Ertuğ, *Hagia Sophia: a vision for empires*, İstanbul: Ertuğ ve Kocabıyık, 1997; Cyril Mango ve Ahmet Ertuğ, *Chora: the scroll of heaven*, Ertuğ ve Kocabıyık, 2000.

Bu çalışmada, şehirdeki kazılara yeri geldiğinde değinilmiş ancak bu sayı-da bu konuya adanmış bir makale olduğu için üzerlerinde detaylı durulma-mıştır.⁹⁸ Yine de şu anda sürmekte olan ve Konstantinopolis'e dair bilgimizi oldukça genişleten bazı çalışmalardan bahsetmek gerekmektedir. İstanbul'da, Marmaray ve Metro projeleri kapsamında 2004 yılından beri Üsküdar, Sirkeci ve Yenikapı'da, 1997 yılından beri de Sultanahmet Eski Cezaevi'nde kazılar devam etmektedir. Özellikle Yenikapı'da ortaya çıkartılan Theodosius Limanı'nda bulunan malzeme kentin Bizans dönemindeki ticari aktivitelerine önemli ışık tutmaktadır. *Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı*⁹⁹ bu kazıların sonuçlarını bir arada sunmaktadır. Bu çalışma buluntuların niteliğinden dolayı Bizans dönemi ağırlıklıdır ve içerdiği kataloglar nedeniyle oldukça kullanışlıdır. Sonraki sempozyum yayını ise bunun devamı niteliğindedir.¹⁰⁰ Ayrıca, Ferudun Özgümüş ve Ken Dark tarafından kent içinde başlatılan yüzey araştırmaları daha sonra Özgümüş tarafından devam ettirilmiştir.¹⁰¹

Bizans İstanbulu üzerine olan literatüre genel bir bakış sunduğumuz bu makaleden şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: Bizans İstanbulu çalışmaları başlangıcından günümüze önemli bir evrim geçirmiştir. Önceleri ayakta duran yapıları belgelemek üzerine yoğunlaşan ve metinleri genellikle günümüze kalmayan yapıları yeniden kurgulamak ve yerlerini bulmak için kullanan bir gelenek varken, 1970'lerle beraber Bizans İstanbulu'na bakış değişmiştir. Konstantinopolis'in bir başkente dönüşme süreci incelenmiş, sakinlerinin düşünce dünyası, ihtiyaçları, şehrin yönetimi, etnik grupları ve ekonomisi anlaşılmasına çalışılmıştır. Hiç şüphesiz yapılara ilgi devam etmiştir ancak o alanda da yeni bakış açıları üretilmiş, geçmiş yöntemler sorgulanmıştır. Yapıları tek tek ele almanın ve yapı safhalarının ve yapım tekniklerinin araştırılmasının önemine vurgu yapılmıştır.

Bizans İstanbulu'nun başlangıcından düşüşüne uzanan tarihini tüm yönle-riyle kapsayan bir kitap henüz yazılmamıştır. Bunu yapmanın güçlüğü oldukça açıktır. Şimdiye kadar Konstantinopolis üzerine yapılmış olan en kapsamlı yayınların, çok sayıda araştırmacının bir araya gelerek bu şehre çok farklı açılardan baktığı konferans yayınları olması şaşırtıcı değildir. Ancak hayatını bu şeh-

98 Kazı ve araştırma raporları, 1938 ve 1969 yılları arasında düzenli olarak çıkmış olan *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* ve 1959 ve 1992 yılları arasında aralıklarla yayımlanmış *Ayasofya Müzesi Yıllığı* adı altında iki dergi aracılığıyla ve sonradan Kazı Sonuçları ve Araştırma Sonuçları Toplantıları Yayınlarından basılmıştır.

99 Bahattin Öztuncay (der.), *Gün ışığında İstanbul'un 8000 Yılı: Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları*, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı, 2007.

100 Ufuk Kocabaş (der.), *İstanbul Arkeoloji Müzeleri: 1. Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı: 5-6 Mayıs 2008 / Istanbul Archaeological Museums: proceedings of the 1st Symposium on Marmaray-Metro Salvage Excavations: 5th-6th May 2008*, İstanbul: İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü, 2010.

101 Bu araştırmaların sonuçları Araştırma Sonuçları Toplantısı Yayınlarının 21-27. ciltlerinde (2004-2009) yayımlanmıştır.

rin araştırılmasına adanmış olan Cyril Mango'nun şu anda Konstantinopolis'e dair kapsamlı bir çalışma hazırlığında olduğu bilinmektedir.

Türkiye'de Bizans ve Bizans İstanbulu alanındaki çalışmalar oldukça geç başlamış; yapılan çalışmalar belirli politik duruşların yansımaları olmuştur. 2009 yılı Kasım ayında Kadir Has ve Koç üniversitelerinin birlikte düzenlediği Bizans'ın günümüzdeki algısı üzerine olan konferansta,¹⁰² Türkiye'deki Bizans historiyoğrafyası üzerine sunulan eleştirel bildiriler, olumlu gelişmelere işaret etmektedir. Türkiye'de Bizans İstanbulu üzerine olan literatür, genellikle sanat tarihi ve arkeoloji odaklı olmuş, şehrin tarihini, sosyo-ekonomik durumunu ve sakinlerini ele alan yayınlar genellikle imparatorluğun geç dönemi üzerine yoğunlaşmıştır.

İlki 2007, ikincisi 2010 yılında düzenlenen ve her üç yılda bir yapılması planlanan Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu, Türkiye'deki Bizans çalışmaları ve dolayısıyla Konstantinopolis'in araştırılması açısından büyük bir adım olmuştur. Bu sempozyumların her ikisine de oldukça başarılı sergiler eşlik etmiştir. Yakın zamanda Bizans İstanbulu'na ağırlık veren diğer bir sergi, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti etkinlikleri çerçevesinde Sakıp Sabancı Müzesi'nde gerçekleştirilen ve yurtdışından 39, Türkiye'den 19 müzeden toplanan eserlerle oluşturulan "Efsane İstanbul: Bizantion'dan İstanbul'a-Bir Başkentin 8000 Yılı" adlı sergidir. Sergi kataloğuna Türkiye'den ve yurtdışından önemli Bizansçılar katkıda bulunmuştur. Yeni kazılar, metinlerin yeni yorumları ve farklı bakış açılarıyla, Bizans İstanbulu hakkındaki bilgimiz hergün genişlemektedir. Buna rağmen, İstanbul'un Bizans dönemi pekçok açıdan keşfedilmeyi beklemektedir.

Bizans İstanbulu Çalışmaları

Elif KESER KAYAALP

Özet

Bizans İstanbulu hakkında ilk kitap XVI. yüzyılda yayımlanmış olsa da, bu konuyla ilgili ilk önemli çalışmalar XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlar. Şehre dair ilk çalışmalarda fiziksel kalıntıları katalog tarzında belgelemek, neyin nerede olduğunu saptamak ana amaç olmuştur. Kimi çalışmalarda bunun için metinlerden de büyük ölçüde yararlanılmış, Bizans İstanbulu'nun fiziksel topoğrafyası yeniden kurgulanmaya çalışılmıştır. 1970'lerde Bizans İstanbulu'na bakış oldukça değişmiş, şehrin sosyo-ekonomik yapısı, yönetimi ve çevresiyle ilişkisi ile sakinlerinin düşünce dünyası ve ihtiyaçları gibi konularla da ilgilenilmeye başlanmıştır. Bu bakış açısı, sonraki çalışmalarda daha da genişletilerek şehrin hamileri, etnik ve dinî grupları, şehirde

102 "Contemporary Perceptions of Byzantium", Kadir Has ve Koç üniversiteleri, 19-21 Kasım 2009.

güç ve otoritenin ifadesi, kadınların toplumdaki rolü gibi konuları da kapsamıştır. Türkiye’de Bizans İstanbulu çalışmaları, geriden gelse de, benzer bir süreç izlemiştir. Fiziksel kalıntılara yoğunlaşan ilgi yavaş yavaş şehre dair diğer alanların araştırılmasına kaymaktadır. Önceki yıllardaki yanlış tutumlardan dolayı kaybedilen zaman başarılı sergiler, konferanslar ve yayınlarla kapatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bizans, Konstantinopolis, Topografya, Mimarlık, Arkeoloji, Toplum, Ekonomi

Studies on Byzantine Istanbul

Elif KESER KAYAALP

Abstract

The first book on the Byzantine Constantinople was published in the 16th century but the real interest in the subject started only in the second half of the 19th century. In the early books, there was a tendency to document the physical remains of the city and to determine what was where. Some of these early studies tried to reconstruct the physical topography of the Byzantine Istanbul by making extensive use of textual sources. By the 1970s, the approach to the study of this city changed considerably and the topics such as its socio-economic structure, administration, relation with its hinterland and the mindset of its inhabitants started to attract attention. In the later years, the perspective was widened to include the patrons, ethnic and religious groups, the representation of power and authority and the role of the women in the city. Although a bit delayed, the studies on Byzantine Istanbul in Turkey followed a similar process. There is now a shift from documenting the physical remains of the city to exploring its other facets. Today, successful exhibitions, conferences and publications about Constantinople, taking place in the very city, make up for the time lost due to the earlier prejudice against this subject.

Keywords: Byzantium, Constantinopolis, Topography, Architecture, Archaeology, Society, Economy